

Н. В. Лесько

Національний університет “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук,
асист. кафедри адміністративного
та інформаційного права ННІ права та психології

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

© Лесько Н. В., 2014

Досліджено основні форми та мету правового виховання як важливого напрямку профілактики правопорушень серед дітей. Визначено основні етапи правового виховання. Запропоновано основні напрями розвитку правовиховної роботи серед дітей в Україні.

Ключові слова: правове виховання, правова культура, функції правового виховання, засоби правового виховання, діти, неповнолітні особи, профілактика правопорушень.

Н. В. Лесько

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ – ВАЖНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Исследованы основные формы и средства правового воспитания как важного направления профилактики правонарушений среди детей. Определены основные этапы правового воспитания. Предложены основные направления развития правовоспитательной работы среди детей в Украине.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, функции правового воспитания, средства правового воспитания, дети, несовершеннолетние лица, профилактика правонарушений.

N. V. Lesko

LEGAL PARENTING – IMPORTANT AREA OF CRIME PREVENTION

The main forms and means of legal education as an important direction of crime prevention among children. The main stages of legal education. The basic directions of development of the law activity among children in Ukraine.

Key words: legal education, legal culture, the function of legal education, legal education tools, children, minors, prevention of crime.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, сьогодні вимагають виховання правосвідомої, соціально активної і відповідальної особистості. У цьому контексті особливо актуальним є формування правової вихованості дітей, адже необізнаність у правових питаннях значною мірою знижує можливість реалізації особистістю своїх прав та обов'язків.

Стан дослідження. Аналіз публікацій свідчить про те, що проблемам правового виховання присвячено чимало праць. Це питання досліджували такі вчені-юристи, як В. Андрейцев, С. Демський, В. Колісник, Л. Марченко, С. Матвєєв, О. Орлова, Л. Павловська, О. Петришин,

С. Погребняк, С. Серьогіна, Ю. Сміщук, В. Тацій та ін. Незважаючи на розмаїття поглядів щодо різних аспектів правового виховання, чітких уявлень стосовно шляхів його вдосконалення сьогодні у літературі майже не існує.

Мета роботи – з'ясування основних форм та мети правового виховання як важливого напрямку профілактики правопорушень серед дітей, висловлення пропозицій щодо напрямів розвитку правовиховної роботи серед дітей в Україні.

Виклад основного матеріалу. Видатний педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський відзначав, що правове виховання, запобігання правопорушенням одна з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Треба вести спеціальну виховну роботу, розраховану спеціально на те, щоб не було в нашому суспільстві правопорушників [1, с. 323]. Боротьба з проявами протиправних дій дітей має бути насамперед боротьбою за духовне багатство людини, за її світогляд, переконання [2, с. 46].

Важливим напрямом підвищення ефективності профілактики правопорушень є правове навчання і правове виховання дітей. Згідно з Указом Президента від 18 листопада 2001 р. № 992/2001 “Про Національну програму правової освіти населення”, правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. Правова освіта є складовою частиною системи освіти і має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства [3].

Надання правової освіти має здійснюватися в усіх дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти. Центрами досліджень з проблем правової освіти є Академія правових наук України та Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

З метою розвитку правової освіти населення місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції вживають заходів до розширення мережі спеціалізованих навчальних закладів, бібліотек, збільшення кількості друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації правового спрямування.

Державні засоби масової інформації систематично інформують населення про національне законодавство, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, а також про стан правопорядку, боротьбу з правопорушеннями, особливо серед неповнолітніх, профілактику їх вчинення тощо.

Для подальшого вдосконалення правової освіти населення у межах державного замовлення створюються загальні і навчальні телевізійні та радіомовні канали, а також запроваджуються сторінки, рубрики та інші популярні форми надання правової інформації [3].

Відзначимо, що серед учених, які досліджували і досліджують проблеми правового виховання дітей, немає єдиної думки щодо поняття зазначеного феномена. Це пояснюється тим, що поняття правового виховання є складовою предмета дослідження кількох наук.

Як слушно зазначає М. М. Фіцула, необхідність організації правового виховання молоді зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформації правової системи, необхідності подолати правовий нігілізм та правову неграмотність [4, с. 45].

У сучасній науковій літературі висловлюються різні точки зору щодо співвідношення таких понять, як “правове виховання” та “правова освіта”. Так, О. Ф. Скакун зазначає, що правова освіта, як і правове виховання, являє собою процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку [5, с. 484].

У той самий час М. Кравчук вважає, що правова освіта є найефективнішою формою правового виховання, оскільки вона спрямована на надання певної системи правових знань і здійснюється у школах, училищах, технікумах, ВНЗ тощо. Як бачимо, автор розглядає правову освіту як складову правового виховання [6, с. 220].

В. В. Головченко, П. І. Неліп, М. І. Неліп вважають, що правове виховання – це надання молодим громадянам соціальних, педагогічних, правових послуг не лише педагогічними колективами, а й громадськими та благодійними організаціями, правоохоронними органами, батьками [7, с. 8].

Заходи правового виховання, що спрямовані на профілактику правопорушень, можна розподілити на такі напрями: надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів; проведення вікторин, тематичних ранків (для молодших школярів); зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців (екскурсії до відділів міліції) [7, с. 60; 8, с. 46, 83, 126].

У науковій літературі описано різні методи, що можуть використовуватися з метою правового виховання неповнолітніх. Серед них: роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів, лекції, дискусії, диспути з правових питань, “круглі столи” з правових питань та інші вербальні методи [7, с. 60, 62; 8, с. 118], інтерактивні методи – ігри, рольові ігри, вправи, тренінги, конкурси [7, с. 59; 8, с. 126].

Відзначимо, що найпоширенішими формами правового виховання є:

- правова освіта (правовий всеобуч);
- правова пропаганда;
- юридична практика державних органів та інших організацій (правових діяльність суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, юстиції, адвокатури тощо);
- правомірне поведінка громадян, їх особиста участь у здійсненні правоохоронної діяльності;
- самовиховання.

Форми та засоби правового виховання, що можуть застосовуватися у ВНЗ та суспільстві загалом, спрямовані на реалізацію таких функцій:

- передання дітям (індивідам, суспільним групам) правових знань, навичок, умінь;
- формування правових ідей, почуттів, переконань у правосвідомості вихованців, – вироблення правової установки на правомірну поведінку [9, с. 100–101].

Правове виховання виконує такі найважливіші функції: інформативну, ціннісно-орієнтаційну, розвитку соціально-правової активності, профілактичну. Саме профілактична функція займає особливе місце у системі функцій правового виховання. Досвід свідчить, що правові знання, установки і почуття, повага до права і закону здебільшого налаштовують людину на правомірну поведінку.

На думку О.О. Орлової, структура процесу правового виховання передбачає: оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки; формування почуттів (стійких емоційних відношень людини до правових явищ), які сприяють трансформації певних дій особистості зі сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань; формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного (або неістинного) тощо [10, с. 60].

Науковець розглядає правове виховання в діяльності міліції як двозначне поняття. З одного боку, це діяльність, яка здійснюється під час виконання підрозділами міліції своїх основних функцій, спрямованих на боротьбу із правопорушеннями через припинення конкретних правопорушень. З іншого, – це безпосередньо правовиховна діяльність, що має на меті насамперед профілактику правопорушень. Звідси – правове виховання в системі засобів профілактики правопорушень, що є одним з важливих засобів їх попередження.

До чинників, що призводять до низької якості правовиховної діяльності працівників міліції належать: 1) недостатній рівень правосвідомості та правової культури, і як наслідок, – низький фаховий рівень окремих працівників; 2) організаційні недоліки в проведенні правовиховної роботи міліції, а саме: неправильний вибір та недостатньо кваліфіковане використання форм, методів та засобів правового виховання; 3) відсутність належного нормативно-правового забезпечення правовиховної діяльності; 4) декларативний характер правовиховної роботи, формалізм її проведення; 5) недостатність узагальнювальних теоретичних розробок, які всебічно досліджують проблему правового виховання окремих категорій населення, відсутність спеціальних державних концепцій та програм; 6) неналежна організація взаємодії між суб'єктами правового виховання [11, с. 12–13].

Відомо, що правове виховання у демократичному суспільстві повинно здійснюватися на усіх етапах життя особистості: у сім'ї, у дошкільних закладах, у загальноосвітніх середніх школах, у вищих навчальних закладах, у державних установах та суспільних організаціях.

Отже, першим етапом правового виховання людини виступає сім'я та дошкільні заклади. Правове виховання повинно здійснюватися не лише в закладах освіти, але й і в сім'ї. З цією метою

український дослідник А.А. Кутиркін пропонує створення серії підручників з правового виховання для дітей дошкільного віку, розроблених під контролем Міністерства освіти та науки України та провідних дитячих психологів [12, с. 123].

Другим етапом отримання правового виховання є навчання у загальноосвітньому середньому навчальному закладі. Якісна підготовка з правового виховання у дошкільному віці дає змогу швидше сприймати курс із “Правознавства”, оскільки знання лягали б уже на підготовлений ґрунт. Крім того, такий курс необхідно теоретично підсилити та ввести його не з дев'ятого класу (як у переважній більшості шкіл), а з п'ятого. Сьогодні курс вказаної дисципліни включає в себе тільки поверхневий огляд теоретичних понять різних галузей права.

Наступний етап правового виховання повинен здійснюватися у вищих навчальних закладах. Саме у вищих навчальних закладах людина повинна вже відшліфувати та поглиблювати отримані правові знання, усвідомлювати їх на якіснішому рівні [13, с. 6].

Аналізуючи роль і місце правового виховання в діяльності ВНЗ, О. М. Бандурка зазначає, що велике значення у цій роботі має надаватися керівній ланці навчального закладу. Значущим є особистий приклад керівника, у якому поєднується справедлива вимогливість до підлеглих і турбота про них [14, с. 214].

Студентство зараз перебуває в епіцентрі перехрещення багатьох культур, а окрема молода людина формується і виступає носієм кількох культур та субкультур – етнічної, масової чи елітарної, соціальної, політичної, правової, молодіжної, професійної тощо. Саме тому виховання у ВНЗ є визначальним чинником і необхідною складовою полікультурної освіти, бо абстрактне виховання, не пов'язане з традиціями, менталітетом, нагальними та майбутніми потребами українського соціуму, не може бути реалізовано повноцінно, не може сприяти формуванню цілісної особистості. Культурна й освічена особистість – це толерантна, відкрита людина, здатна до усвідомленого етичного вибору в широкому світі культурних цінностей, духовно-етичного та творчого саморозвитку. Саме така особистість має стати “метою” виховної діяльності у вищій школі [14, с. 139].

Можна погодитися з тим, що на етапі ранньої профілактики навчального закладу за участю сім'ї належить виключна роль у профілактиці правопорушень серед дітей. При цьому педагогу для того, щоб не дозволити неповнолітньому перейти на шлях вчинення правопорушень, часто достатньо лише звернути увагу і своєчасно відреагувати на такі ознаки у поведінці неповнолітнього, як втрата інтересу до навчання, недотримання правил навчального закладу, систематичні пропуски уроків без поважних причин.

На жаль, заклади освіти майже повністю відійшли від профілактичної діяльності. Педагогічні колективи шкіл, технікумів не проводять роботу з дітьми, які потребують посиленої уваги. Враховуючи те, що державні органи, на які покладено обов'язок дбати про виховання підростаючого покоління, сьогодні часто діють ізольовано, не одержують фактично жодної допомоги з боку громадськості, держави, суспільства, опинившись на одинці із усіма труднощами процесу виховання, вони нерідко почувають себе безсилими перед вирішенням важливих проблем.

Провідна роль у правовому навчанні і вихованні учнів профтехучилищ, формуванні їх правової свідомості належить курсу “Основи правових знань”. На жаль, навчальною програмою для професійно-технічних навчальних закладів передбачено лише 34 години на вивчення цієї навчальної дисципліни, що не дає можливості поглиблено ознайомитися з нормами чинного законодавства, знання яких надало б можливість молодій людині правильно вибрати шлях захисту своїх прав і свобод, зупинило б її від неправомірного вчинку, від вчинення правопорушення.

Як свідчать результати дослідження, проведеного Ю.Р. Сурмяком (за допомогою анкет було опитано 476 учнів професійно-технічних училищ м. Львова і області), 83 % респондентів не знають основних положень адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, цивільно-процесуального законодавства, інших нормативних актів, спрямованих на захист прав і свобод людини і громадянина [15, с. 154–155].

Серед суб'єктів соціальної профілактики правопорушень особливе місце належить міліції, яка не тільки сама здійснює спеціальні профілактичні заходи, а й забезпечує проведення таких заходів іншими державними органами. Під взаємодією педагогічних колективів ПТНЗ та ОВС у правовому вихованні учнівської молоді розуміється наявність між ними стійких контактів, що виникають і розвиваються на основі спільних інтересів з метою профілактики правопорушень, зміцнення законності та правопорядку серед учнів, формування у них високої правосвідомості та правової культури [15, с. 179].

Серед форм взаємодії педколективів ПТНЗ і ОВС особливо ефективними є: обмін інформацією; спільна розробка і реалізація програм профілактики правопорушень і правового виховання; проведення спільних заходів: диспутів, вікторин, брейн-рингів, вечорів запитань і відповідей, тренінгів, конференцій; виступи працівників міліції перед учнями з лекціями чи бесідами на правові теми; відкриття на основі ПТНЗ громадських юридичних консультацій для надання безкоштовної правової допомоги населенню; відвідування студентами судових засідань; демонстрування й обговорення відеосюжетів на правову тематику; участь працівників міліції у рольових та ділових іграх тощо. Такі форми взаємодії мають викликати жвавий інтерес у юнаків та дівчат, допомогти їм не тільки краще засвоїти програмний матеріал, а й правильно оцінити різні факти суспільного і власного досвіду. Отже, залучення досвідчених співробітників ОВС до співпраці із загальноосвітніми, професійно-технічними, вищими навчальними закладами з іншими навчальними установами є необхідною передумовою для формування правової свідомості і правової культури підрастаючого покоління.

Висновки. Важливим способом зниження протиправних проявів серед дітей є правове виховання. Цілеспрямована робота у цьому напрямі може стати однією з позитивних умов формування моральної особистості, здатної протидіяти протиправним проявам. Водночас мусимо констатувати, що правове виховання дітей наразі перебуває лише на стадії формування.

З огляду на вищевикладене, необхідно модернізувати правове виховання в усіх навчальних закладах України. Удосконалювати педагогічні правовиховні технології потрібно шляхом визначення критеріїв ефективності правоосвітньої діяльності, розроблення Типових програм правової освіти дітей, збільшення часу та відповідальності викладачів за результати правовиховної діяльності, створення відеокурсів, фільмів, комп'ютерних програм з правової проблематики тощо. Окрім того, необхідно залучати громадськість до участі у правовому вихованні в сучасній Україні на усіх етапах її здійснення. Реалізація викладених пропозицій щодо правового виховання дітей дасть змогу ефективніше здійснювати державну правову політику відповідно до її основних пріоритетів – захисту прав і свобод людини та громадянина.

1. Сухомлинський В. О. *Формування комуністичних переконань молодого покоління* : Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 670 с. 2. Сухомлинський В. О. *Як виховати справжню людину* : Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 670 с. 3. *Про Національну програму правової освіти населення* : Указ Президента України від 18 листопада 2001 р. № 992/2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/734-2012-p/paran13#n13>. 4. Фіцула М. М. *Правове виховання учнів : метод. посіб.* / М. М. Фіцула. – К. : ІЗМН, 1997. – 148 с. 5. Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підруч. : пер. з рос.* / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с. 6. *Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* / М. В. Кравчук. – К. : Атіка, 2003. – 288 с. 7. Головченко В. *Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики* / В. Головченко. – К. : Наук. думка, 1993. – 134 с. 8. Запорожан І. *Правове виховання молодших школярів : навч. - метод. посіб.* / І. Запорожан. – Ужгород–Тернопіль : Мистецька лінія, 2002. – 158 с. 9. Зарицький О. Л. *Правове виховання як домінант формування правової культури* / О. Л. Зарицький // *Європейські перспективи*. – 2011. – № 2, 1. – С. 98–102. 10. Орлова О. О. *Механізм правового виховання* / О. О. Орлова // *Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ*. – 2005. – № 4. – С. 57–65. 11. Орлова О. О. *Правове виховання і роль міліції у його здійсненні на сучасному етапі розвитку суспільства: теоретичні та прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень”* / О. О. Орлова. – К., 2008. – 20 с. 12. Кутиркін А. А. *Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України* / А. А. Кутиркін // *Право України*. – 2008. – № 3. – С. 122–125. 13. Данильян О. Г. *Деякі напрями оптимізації правового виховання в сучасній Україні* // О. Г. Данильян, Я. О. Овдієнко // *Наук. записки Харк. ун-ту Повітряних сил (Соціальна психологія, філософія)*. – 2009. – Вип. 2 (33). – С. 3–11. 14. Бандурка О. М. *Професійна етика працівників міліції : навч. посіб.* / О. М. Бандурка. – Х. : ХНУВС, 2011. – 262 с. 15. Сурмяк Ю. Р. *Правовиховна діяльність ОВС як засіб профілактики правопорушень серед учнівської молоді (на матеріалах закладів системи професійно-технічної освіти Львівщини)* / Ю. Р. Сурмяк // *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ*. – 2006. – № 2. – С. 151–161.